

CSAPODY MIKLÓS

Belepiszkítunk a szocializmusba

Három Tiszatáj-történet

A szegedi bölcsészkarról, ahol gyakornok maradhatam volna, nem „az egyetem fura ura” tanácsolt el, hanem az állambiztonság. Így kerültem 1979 tavaszán Ilia Mihály ajánlására a Kulturális Minisztérium Irodalmi Főosztályára, betyárból pandúrnak, ahol irodalmi lapok szemlézése lett a feladatom. Belügyi megítélés szerint Iliával, Pozsgay Imre miniszterrel, Bíró Zoltán főosztályvezetővel együtt „nacionalista platformon” álltam, éppúgy, mint „Csókással” (Csoóri Sándorral) és a „Subások” népi ellenzéki körével. A túlsúlyos ellenpólust Aczél György PB-tag, miniszterelnök-helyettes képezte, aki Tóth Dezső miniszterhelyettes útján az irodalompolitikát voltaképpen kivonta Pozsgay hatásköréből.

A magyar értelmiség nagy része pontosan tudta, '56 óta kik a „Káin-pártiak”, amint később azt is, Nagy Gáspár versében ki a „júdásfa”.¹ Mégis az volt a baj, hogy az Új Írás e sorokkal közölte Vas István *Megint egyszer* című költeményét: „De bátrak is vagytok, ti, Káin-pártiak / [...] / A Gyilkolás – mely Lázadássá nemesült / Az impotens, nedvük vesztett nosztalgiák / Okoskodó elméletében – az maradt, / mi volt.”² Vas vajon Kádárra és a marxizmusra akart utalni? Hivatalos értékelés szerint ugyanis a mű nem a költő „biblikus elemekből építkező lírájának része”, hanem „direkt politikai áthallásos” vers. Az a főszerkesztő, aki ilyet közöl, súlyos publikációs-politikai hibát követ el; ha nem vette észre, alkalmatlanság miatt le kell váltani, de hogyha a közlés tudatosan történt, ellenzéki („ellenzékieskedő”), akit még inkább le kell váltani. A lapok minisztériumi szakreferensétől (én voltam az Új Írás „gazdája”) azt várták el, adjon „jelzést”, fogalmazza meg, honnan hová „hall át” az áthallás. Ne a művet nézze, hanem a tabusértést keresse, azt, hogy a hibakeresőn mikor téved vörös mezőbe a mutató. Ebből fakadt elmélyülő konfliktusom Tóth Dezsővel, később Aczéllal. Az volt a bajok forrása, hogy nem szóltam, amikor például leírták a „nem létezett” recski kényszermunkatábor nevét. A konfliktus lényegi oka azonban az volt, ami-

ért nem szóltam. A mű értésében Tóth Dezsővel egy véleményen lehettem például Szabó István *Mephisto*-ja megítélésében, ő azonban, noha értett hozzá, volt ízlése, minőségérzéke, az irodalomban nemcsak esztétikumot, hanem főként ideologikumot keresett és talált. Ezt az ideologikumot az írónak a marxizmus-hoz, „a munkásosztály történelmi harcához” való viszonyával mérte, a műveket ő is e szerint sorolta a támogatott, túrt vagy tiltott kategóriákba. Önmagában azonban még ez a (számomra elfogadhatatlan) megközelítés sem vezetett volna végletes szembenálláshoz, ha a szembenállás oka nem az ideológia *tartalma* lett volna. Tóth is úgy hitte, hogy az ország, a magyarság (a „nacionalisták” hazája) azonos a Kádár-rendszerrel, ő pedig, éppúgy, mint Aczél, a rendszer elszánt, a „nacionalizmust” elutasító védelmezője. E merev elvi álláspont képviselőjében nevezett hamarosan intranzigensnek engem. Kapcsolatunknak az sem vált javára, hogy nem budapesti Pándi-, hanem szegedi Ilia-tanítvány voltam.

Tanulóévem után következett a magaskiskola, vagy inkább a mélyvíz. Csoóri *Egy nomád értelmiségi* című esszéje miatt a Forrás 1980. februári számát bezúzták, illetve az írást kivágták belőle, Hatvani Dániel főszerkesztő szigorú megrovás pártbüntetést kapott. Ez volt első leckém a „publikációs-politikai hiba” mibenállásáról. Tóth Dezső az 1980. március 3-i főszerkesztői értekezleten felpanaszolta: „nem észlelte még soha a párt politikája elleni nyilvános kulturális megnyilvánulások ilyen összesűrűsödését.”³ Utalt a Tiszatáj 1980. februári számára, amely *Csoóri Sándor 50. születésnapjára* címmel az ünnepelel *Töredék* című esszéje mellett hét szerző 50 oldalnyi írását közölte, amiért Komócsin Mihály Csongrád megyei első titkár igazolójelentést kért. „Ezért is került bele a megyei pártértekezlet javaslatai közé, hogy »a Tiszatáj országosan elismert rangjából és szerepéből következően fordítson nagyobb figyelmet az ideológiai biztonság elvének gyakorlati érvényesítésére«. Csapody Miklós, a minisztérium munkatársa sem kerülhette el, hogy az 1981. március 25-i lapértékelésen ne tegyen róla – igaz, diplomatikusan – említést: »a nagyobb tematikus blokkok, néhány rokon vonatkozású írás együttessé szerkesztése, vagy csupán egy-két publikáció szerves egymásmelletti-sége révén képes volt a többi anyagot, a kötőelemeket

1 NAGY Gáspár: *A Fiú naplójából...*, Tiszatáj, 1986/6., 10.

2 VAS István: *Megint egyszer*, Új Írás, 1978/11., 3.

3 GYURIS György: *A Tiszatáj fél évszázada 1947–1997*, Somogyi könyvtár, Szeged, 1997, 127.

is a hangsúlyok vonzaskörébe vonni, különösen föl-erősítve a jelentések kisugárzását. [...] elmondható ez az 50 éves Csoóri Sándort köszöntő februári szám jelentős összeállításáról is, ha itt volt is bizonyos, az arányokat módosító túldimenzionálás.«⁴

Minisztériumi bűnlajstromomat három súlyosabb tétel terhelte. A pártközpont (nem voltam párttag) 1981 júniusában a Tiszatáj lengyel számát, 1982 augusztusában a gyulai határon túli magyar lírafesztivál forgatókönyvéről írott véleményemet, végül 1982 szeptemberében a Tiszatájnak egy magyarellenes román kiadványra adott szeptemberi válaszát, az előzetes „jelzés” elmulasztását róta föl nekem. Az elsőért szóbeli megrovást, a másodikért fegyelmit kaptam, a harmadikért elbocsátottak.

A Tiszatáj 1981. júniusi „krakkói száma”

A lengyel összeállítást Kiss Gy. Csaba és Kovács István 1980 őszén javasolta a szerkesztőségnek. A terjedelmes anyag a Szolidaritás és a lengyel párt első konfliktusa után *Krakkói körkép* cím alatt jelent meg mindkét nemzetbeli költők, írók, történészek írásaival.⁵ A szám nagy siker volt, Illyés gratulációját azonban csakhamar a minisztérium igazolójelentést követelő levele követte.⁶ 1981 májusában már nyomdakész volt az összeállítás, amikor Tóth a május 20-i főszerkesztői értekezleten „a lengyel téma szüneteltetésére” hívta fel a figyelmet. Vörös Lászlóhoz írott levele szerint „félreérthetetlenül szögeztem le, hogy a lengyel tematikájú írások közlése a szó szoros értelmében nem tilos (ez az aktuális vonatkozásokra áll), de még történelmi tematika esetén is kívánatos ezeknek a szokásoshoz mért »hígítása« és semmiképpen sem kívánatos – mert politikai jelentőséggel bír – ezek bármilyen természetű sűrítése. [...] Ön, Vörös László elvtárs azonban annak ellenére, hogy tudta: a következő (valószínűleg már nyomdában lévő) Tiszatáj számában [!] egy több mint 60 oldalas lengyel blokk van – egy árva szót sem szólt; az elhangzottak után sem ébredt fel Önben annyi politikai felelősségérzet, hogy ezt a kérdést nyíltan szóvá tegye.” Tóth feltette a kérdést: miként lehetséges, hogy „a terjedelmi dimenziókról mélyen hallgatva, [Vörös] aziránt érdeklődött, hogy van-e a minisztériumnak a közlés ellen

kifogása; hogyan lehetséges az, hogy a kéziratok felküldését – azon a címen, hogy a főszerkesztői értekezleten elhangzottakat is figyelembe véve, a szerkesztőségnek semmilyen aggodalma sincs – megtagadja; hogyan lehetséges az, hogy a szerkesztőség a közlésért politikai felelősséget vállalt.”⁷ Vörös azonban időben tájékoztatta a pártközpont munkatársát, Agárdi Pétert, aki azt mondta, „olvassam el újra az anyagot, s ha marad az a meggyőződésem, hogy politikailag nincsen vele semmi gond, hívjam föl Tóth Dezsőt”, aki idő híján már nem tudta átnézni az anyagot; „döntsem el, saját felelősségemre vállalom-e a közlést. Vállaltam. Aztán konkrétan ugyan semmi- be se kötöttek bele, de Annus József főszerkesztő-helyetessel munkahelyi fegyelmit kaptunk, továbbá megvonták tőlünk az esedékes évi nyereségrészesedést.”⁸ A fegyelmit nem indokolták meg. Később kiderült, hogy a pártközpont az összeállításban verseit közlő Leszek Aleksander Moczulski (1938–2017) költőt Robert Leszek Moczulski (*1930) történész-politikussal, a KPN nevű illegális antikommunista lengyel párt vezetőjével tévesztette össze.

Bár nyomdába adás előtt Vörös nem engem, lapja minisztériumi „illetékesét” hívta fel, a folyóirat referense én voltam. Aczél György a pártközpontba rendelt, és fennhangon kérdőre vont, miért nem adtam „jelzést”, hogy a lapszámból „időben ki lehessen vágni” az inkriminált anyagot: „Maga szerint nem érte volna meg a költséget egy ilyen szocializmus-ellenes támadás elhárítása?” Miután a számról előzetes tudomásom volt, Aczél kezdeményezésére Tóth Dezsőtől megrovást kaptam. Amikor azonban 1982 májusában Menyhért Jenő osztályvezető Varsóba utazott, „a tavaly nyári lengyel-mizéria után politikai jópont-gyűjtemény készül: össze kellett írunk, melyik lapban milyen lengyel tárgyú írás jelent meg azóta. A listavezető a fegyelmmel sújtott Tiszatáj: éppen a krakkói összeállítással fogunk odakint villogni.”⁹

1982. május 4-től „minden beérkezett lapszámról 48 órán belül »jelzést« kell adni.” Az újabb pártközponti aktíván „A megrezzent (-rozzant) főpapság az

4 Uo.

5 KISS Gy. Csaba: *Húsz év után. Lábjegyzetek a Tiszatáj-botrányhoz*, Tiszatáj, 2006/6., 11–19.

6 KISS Gy. Csaba: *Lengyel napló*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1997, 22.

7 TÓTH Dezső: *Levél Vörös László elvtársnak, a Tiszatáj főszerkesztője [!]*, Budapest, 1981. jún. 9. Idézi GYURIS György: *i. m.*, 127–128.

8 VÖRÖS László: *Szigorúan ellenőrzött mondatok. A főszerkesztői értekezletek történetéből, 1975–1986*, Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2004, 35–36. Az igazolójelentést lásd: GYURIS György: *i. m.*, 128–129.

9 CSAPODY Miklós: *Napló* (1982. máj. 11.) Kézirat.

irodalmi társaságokon kesergett. Az ideológiai »egységet« a politikai pluralizmustól féltik [...]. A társaságokat ugyanis az írószövetségi választmány megszavazta, bele is kerültek az alapszabályba. Tóth Dezső mégis mindenünnen visszavonatta azt az emlékeztetőmet, amit arról az ülésről írtam, mert ez a »súlyos tény« szerepelt benne.¹⁰ Agárdi is megneheztelt érte, amit Menyhért komolyan vett: másnap a Tiszatáj [1982.] 4. számáról készült emlékeztetőmet a kulturált szabotázs egyik formájának mondta.¹¹ Pozsgay leváltása után megérkezett Köpeczi Béla. Komor idők következtek; Pozsgay sem mindig tudott, de ő akart segíteni, az új, simulékony, tudós miniszter pedig a régi bolsevik idők szorgos bürokrátája volt, Aczél embere.

A lírafesztivál

A gyulai határon túli magyar lírafesztivál anyagáról írott véleményem nagyobb súllyal esett a latba. Kispál Antalnak, a szegedi tévé (és a szegedi politikai rendőrség) munkatársának jelentése szerint 1982. február elején „A [szegedi körzeti] TV vezetése úgy foglalt állást, hogy ez egy helyes kezdeményezés. A munkálatokban ugyanazok vesznek részt, mint az elmúlt évben. Király Zoltán szerkesztő, Ilia Mihály műsorösszeállító, Sík Endre [helyesen: Ferenc – Cs. M.] rendező [...]. Ilia tavalyi munkáját a helyi vezetés értékelte, ő javaslatokat készített arra vonatkozóan, hogy mely költők művei között válogassanak. Kik azok, akik a legelfogadottabbak az adott országban [...] Romániában, Csehszlovákiában [...]. Egyelőre más országokra kibővíteni nem kívánják, annál is inkább, mert levél formájában olyan reagálások történtek, melyek nem kívánatosak [...]»¹²

Javasoltam néhány gyengébbnek ítélt költemény elhagyását, de „jelzést” nem adtam, mert azzal a műsört tettem volna lehetetlenné. Regős Sándor jól emlékezett: „előzetesen láttamoztatni kellett az anyagot. Fölküldtük a minisztériumba, Csapody Miklósnak, aki azt mondta, hogy mehet.” Néhány nap múlva Agárdi Péter telefonált Regősnek Aczél György nevé-

ben: „Tűrhetetlen, amit maguk itt összeállítottak. Semmiféle előremutató érzés, csupa nihil meg reménytelenség, a jövőbe vetett hitnek nyoma sincs benne.« És szépen lediktálta, hogy kiket kell a műsorból kihúzni.¹³ Az eljárásról „Ilia elmondta, hogy Magyarországon erősebb a cenzúra, mint Jugoszláviában és Csehszlovákiában. Erre példaként a gyulai külföldi magyar líra műsorának összeállítását hozta fel, amelyet részben ő szerkesztett. Először a TV cenzúra kihúzta az anyag felét azzal, hogy időben nem megy. Ezután a minisztérium irodalmi osztálya húzott ki nyolc verset, mert pesszimista hangvételűek. A megmaradt anyagot a pártközpontban Agárdi Péter húzta ki Tóth Dezső miniszterhelyetttel együtt, s közölték, hogy ugyanazon költőktől más versanyag szerepeljen a műsorban.” Erre Ilia azt mondta, „ezek után az apparátusnak kellene a műsorokat csinálni.” Írt egy levelet Aczélnek, mely szerint „»visszajutunk az ötvenes évekbe, amikor nem kellett senkinek gondolkodni, mert az apparátus gondolkodott helyette«.”¹⁴

A Tiszatáj 1982. szeptemberi száma

Ion Lăncrănjan *Cuvînt despre Transilvania [Beszéd Erdélyről]* című uszító magyarellenes cikkgyűjteménye 1982. március 15-én (!) 50 ezer példányban hagyta el a nyomdát. Köteles Pál erre reflektáló *Töprengés egy torzkép előtt* című írását szeptemberben közölte a Tiszatáj.¹⁵ A primitív román botránykönyv újabb erőszakos sovíniszta támadássorozat nyitányát jelezte, Magyarországon pedig a párt és a „népi” ellenzék súlyos konfliktusához vezetett. A támadások kezdetét Gáll Ernő szerint a „Barbu-csoport [a Săptămîna című bukaresti hetilap szélsőséges nacionalistáinak – Cs. M.] provokációi képezték Lăncrănjan és R[omulus]. Zaharia könyvei, C[orneliu]. V[adim]. Tudor stb. versei – egyszóval az »irodalom« lépett fel kezdeményezően, de nyilván bátorítottan, ők az »ellen-ébreztők« hadai voltak, és sikerült a közvélemény egy részét megzavarniuk, megmérgezniük. [...] majd a repertoárok átalakítása, a rádióstúdiók felszámolása, a tv-műsorok megszüntetése következett.”¹⁶ Az Eugen

10 Gáspár György kollégámmal Tóthot ezután Elvtársnak, olykor Szlováknak neveztük, mivel a Tóth sérti északi szomszédunk érzékenységét; hozzátettük, amit *A kitömött hatyú* (1988) szerzőjétől, Esterházy Pétertől már akkor hallottunk: „Megjegyezve tisztelettel, hogy mi is szomszéd nép vagyunk.”

11 CSAPODY Miklós: *Napló* (1982. máj. 4.)

12 Csongrád m. Rendőr-főkapitányság III/III. O. *Kivonat AG–22 főhadnagy 1982. febr. 2-i jelentéséből*, 0–19783/3., Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTTL).

13 ZELEI Miklós: *Megtanultam az igazi értelmiségi viselkedést*, www.dunavolgyipeter.hu

14 Csongrád m. Rendőr-főkapitányság III/III. O. *Jelentés*. Tárgy: „Szerkesztő” *Jedőnevű bizalmas nyomozásban*, Szeged, 1982. aug. 1. 0–19783/3. (ÁBTTL)

15 KÖTELES Pál: *Töprengés egy torzkép előtt*, Tiszatáj, 1982/9., 51–57.

16 GÁLL Ernő: *Napló I. 1977–1990*, sajtó alá rendezte: GÁLL Éva és DÁVID Gyula, bevezető: GÁLFALVI Zsolt, Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003, 145. (1985. ápr. 10.)

Barbu, Ion Lăncrăjan és Adrian Păunescu vezette agresszív nacionalista-antiszemita csoport a hetvenes évek végén erősödött meg, amikor Elena Ceaușescu a Román Kommunista Párt Politikai VB tagja lett, és befolyása nagymértékben megnőtt férjére és a pártvezetésre. Barbu a bukaresti irodalmi élet egyik meghatározó figurájaként, Lăncrăjan az írószövetség dogmatikus párttitkáraként támadta a rendszerrel szembenálló, Romániát elhagyó értelmiségieket. Păunescu, aki az RKP politikáját úgymond belülről bírálta, 1973-ban a Cenaclul Flacăra (a Flacăra folyóirat monstre nacionalista folklór-rendezvényeinek) megszervezőjeként lett Nicolae Ceaușescu „udvari költője”. Ceaușescunak küldött beadványában Méliusz József már 1982. április 20-án perrel fenyegetőzött, de Beke György és Szabó Gyula nyilatkozata sem kerülhetett nyilvánosságra. Gáll Ernő Aurel Duca KB-titkárnak fejezte ki tiltakozását, később Balogh Edgárral együtt írta alá a Sütő András, Markó Béla és Gálfalvi György által fogalmazott levelet. Sütő nevével fémjelvezve, több mint 30 aláírással tiltakozó levelet küldtek Bukarestbe Fazekas Jánoson keresztül Ceaușescunak Lăncrăjan kötete miatt.

A könyv „és ami körülötte, »mögötte« történt, szörnyű izgalmakat váltott ki. Leverő minden. Maga a tény, hogy felső ösztönzésre rövid idő alatt – más antiszemita megnyilvánulásokkal (az [Zigu Ornea irodalomtörténész ellen konstruált – Cs. M.] Ornea-ügy) – ez a förmedvény napvilágot láthatott, a hozsannázó méltatások, a kolozsvári botrány, amely a pártpropagandistáknak szóló ajánlásban jutott kifejezésre, a Méliusz-cáfolat közzétételének szabotálása, a Domokos Géza és a Kriterion elleni támadások, a társaság ájult magatehetetlensége, a gyér tiltakozások, az atomizáltság, a román értelmiség passzivitása, a magyarországi kapcsolatok blokálása [...] az ötvenes évek baljós, megfélemlítő emlékét elevenítik fel.”¹⁷ Egy 1983-as Securitate-jelentés szerint a Korunk szerkesztőségében Gáll úgy nyilatkozott, hogy ha „Lăncrăjannak megengedett, hogy egy ilyen könyvet publikáljon, azt bizonyítja, hogy első könyve (*Cordovani*, 1963) nem volt egyedi jelenség, hanem egy nagyobb méretű stratégia része. Másféle kurzusról van szó, a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos politika megváltozásáról, de egy keményebb változásról, durvábbról, kíméletlenebből. Eddig nem adtak szabad utat a sovínisztáknak. Eddig úgy mond-

ták: »nemzetiségre való tekintet nélkül«, de most legyünk felkészülve rá, hogy az egyetértést, barátságot hirdető szavak mellett egyre több ilyen könyv fog megjelenni. Ez által pedig a román nép sovíniszta »felvilágosításban« részesül, ami súlyos kihatással lesz a romániai magyarság helyzetére.”¹⁸

A Köteles-kézirat 1982 nyarán érkezett a Tiszatáj szerkesztőségébe. „Néhány jelzőt finomítottunk benne, és kihúztuk azt a pársoros bekezdést, amelyben Köteles Pál Ceaușescu propagandagépezetét Goebelsével vette egy kalap alá. Július közepén főlhívtam Csapody Miklóst, a minisztérium Tiszatáj-referensét, van-e elvi tiltás arra nézve, hogy Lăncrăjan könyvével nem szabad foglalkozni. Azt mondta, nincs. Július 17-től vendégünk volt Gálfalvi György, családunk régi jó barátja, a marosvásárhelyi Igaz Szó szerkesztője. Július 19-én odaadtam neki a kéziratot, azt kérve, mondja meg a legőszintebben, ártunk-e nekik, erdélyi magyaroknak, ennek a cikknek a közzétételével. Gyuri barátunk a leghatározottabban azt felelte, hogy nem ártunk, sőt használunk vele. Erre a cikket nyugodt lelkiismerettel nyomdába adtuk, bár biztosak voltunk benne, hogy az illetékesek nem hagyják majd szó nélkül. Az időpont is a legeszményibb volt: azt a szerkesztői gyakorlatot követtük ugyanis, hogy legrázósabb közléseinket mindig a szeptemberi számba időzítettük, mert ennek kéziratjai júliusban és augusztusban voltak a nyomdába, akkor, amikor a megyei elvtársak túlnyomó többsége szabadságon volt, így minimális volt az esélye annak, hogy a nyomdában ellenőrizték, van-e problematikus írás, esetleg kivetetni való a megjelenendő lapszámból.”¹⁹

Nem Vörös hívott fel, hanem Annus József, de a kérdés valóban az volt: van-e a témában „elvi publikációs-politikai tiltás”? Mivel nem volt, azt feleltem, nincsen. A szegedi „Tiszatáj-értékelő bizottmány fórumán szót kaptak a szerkesztők is. Vörös Laci volt a merevebb: azt mondta, lehet, hogy majd ugyanazok, akik most elmarasztalják, öt év múlva ugyanazért dicsérni fogják. [...] Annus volt a legdiplomatikusabb, őrá Agárdi [Péter]ék nem haragszanak annyira. Miért? Annus Jóska »három szinten« reagált: megvédte Csoórit (nem igaz, hogy csak költőként figyelemre méltó); Bíró [Zoltán] Köteles írásait már kevésbé védte, mondván, bizony, voltak bennük

17 *Uo.*, 100. (1982. máj. 10.)

18 Ministerul de Interne, Insp. Județean Cluj, Nr. 102/GM/00397000 din 17. X. 1983. Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securitate. Măsolata Kántor Lajos iratanyagában (Kolozsvár).

19 Vörös László: *i. m.*, 80.

kifogásolható részletek; végezetül: a szerkesztőség nem tehet róla, ha nincs rend a minisztériumban. Mert ők jelentették a Köteles-írás közlésének szándékát, és nem kaptak ellenkező jelzést. Nem tehetnek róla, ha az illetékes munkatárs nem jelezte fölötteseinek.”²⁰ Ez a botrány már nemcsak a magyar politikai vezetést és a pesti irodalmi világot rázta meg, hanem elérte a vidéki értelmiséget is. Köteles írása az 1982. szeptemberi számban a pártközpont tudta nélkül jelent meg, Száraz György hivatalos álláspontot képviselő, egyebekben korrekt írásának (*Egy különös könyvről*) élébe vágva.²¹ A szeptember elsején megjelent Tiszatáj-számot, mint 1971 decemberében Ratkó József sárrétudvari Nagy Imre parasztköltőt idéző verséért Szegeden a motoros rendőrök, két nappal később az egész országban összeszedették az újság-árusoktól.

1982. október 5-én Tóth Dezső magához rendelt, és Agárdi, Pándi András főosztályvezető, valamint Veress Mariann párttitkár jelenlétében közölte: „Munkámban számtalanszor éreztek olyan hibákat, tévedéseket, amelyek nyomán szükségesnek éreztek jelezni, hogy változtatnom kell szemléletmódomon. Az utóbbi időben ezt egyre több esetben voltak kénytelenek megfogalmazni, mert összesűrűsödtek a velem kapcsolatos problémák, így legutóbb a Tiszatáj Köteles-cikke ügyében, amelyben súlyos mulasztást követtem el. Hangsúlyozni kívánja, hogy nem ez az egyetlen és a legfőbb probléma velem, ez már a dolgok teteje, amelyből a kulturális irányítás kénytelen levonni a személyemet illető következtetéseket. Ez a felső vezetés döntése (Aczél nevét nem ejtette ki). A problémákra Menyhért Jenő figyelmét is felhívta a közelmúltban írásban, kérve, hogy hasson a változás irányába. Ezt a levelet nyilván ismerem, mégsem változtattam magatartásomon. Szemléletemet és állásfoglalásaimat ugyanis a politikai intranzigencia jellemezte, munkám során nem a Művelődési Minisztérium álláspontját képviseltem. Minisztériumi munkámat – a szóbelit és az írásosat egyaránt – politikai fedőszövegek, elkenések gyártása, az önmagáért való esszéizálás jellemezte, és az irodalompolitikai érdekű, politikai természetű kérdések következetes elkenése. Mindez – természetesen nem feltételezhető a rosszhiszeműség – arra mutat, hogy vagy nem akarom, vagy nem tudom az itteni kívánalmak szerint

végezni munkámat. Annyiszor kért ő is, más is, hiába, mindig valami makacsság, ellenszegülés vezetett. [...] az elhangzottak jellemezték minden folyóiratszemplémet, különösen a Tiszatáj 1981. márciusi lapértékelésén képviselt álláspontomat, amikor elvtelen és hamis beállítással próbáltam felmentést adni, megkísérelve olyan törekvések legalizálását, amelyek ellentétesek kulturális politikánkkal. Ez jellemezte más megnyilatkozásaimat is, mint a gyulai Várszínház-ügyben, amikor esszéisztikus, használhatatlan szöveget adtam, majd az erre következő írásbeli figyelmeztetésre intranzigens hangú feljegyzéssel feleltem. Ugyanez nyilvánult meg a Tiszatáj Köteles-cikkével kapcsolatban is, amikor is nem éreztem a szerkesztőség jelentkezésének, a cikk közlésének bel- és külpolitikai súlyát – erre kell gondolnia, mert az ügyben nem feltételezhet rosszhiszemű tudatosságot. A dolgokhoz való hozzáállásom legjellemzőbb megmutatkozása Illyés Gyula 80. születésnapjára szóló kitüntetési előterjesztésem, amelynek indokló részét Csoóri-idézettel zártam. Közbevetésemre, hogy az idézet nem tőlem való, ideges telefonálásba kezdett. Miután Menyhért közölte velem, hogy a szöveg az írószövegségé, annyit mondott, nem baj, ennyi elég. Végül közölte, a legfelsőbb kulturális vezetés úgy látja, hogy nem dolgozhatom a Művelődési Minisztériumban.”²²

1982 őszén már „Akár ugyanarról a témáról a megszólalás és a publikálás lehetősége a korlátozott nyilvánosság szerkezetében erősen pozicionált volt: függött a megszólaló személyétől, de ennél is meghatározóbb volt a közlési fórum, ráadásul a Tiszatáj főszerkesztője előzetesen egyeztetett a folyóirat minisztériumi referensével, Csapody Miklóssal, aki a közlés elé nem gördített akadályt. Igaz, nem sokkal később – a minisztérium irodalmi osztályának vezetőjével egyetemben – menesztették állásából”.²³ Mint később a Bécsi Napló írta, „A gyakorlat szerint, ha a publikációkkal kapcsolatban kételyek merülnek fel, ki kell kérni a pártközpont véleményét. Csapody Miklós sem főnökét nem értesítette, sem pedig a pártközpontot nem kereste fel, és így a *Töprengés egy torzkép előtt* román tiltakozást váltott ki, ami aztán Csapody állásába került.”²⁴ A lap később arról tudósított, hogy „A tavaly [1981.] júniusi lengyel

20 CSAPODY Miklós: *Napló* (1983. febr. 5.)

21 SZÁRAZ György: *Egy különös könyvről*, Valóság, 1982/10., 95–105.

22 CSAPODY Miklós: *Napló* (1982. okt. 5.)

23 NÉMETH György: *A Mozgó Világ története 1971–1983*, Palatinus, Budapest, 2002, 117–118.

24 Bécsi Napló, 1983. jún. 3.

szám miatt a Tiszatáj szerkesztősége megrovásban részesült. A munkásörtség mostani felvonulása az előzményektől függetlenül aggasztó jelenség: a hatalom – úgy látszik, egy számára kényes kérdésben – fegyveres erővel érvelt a szókimondás ellen. [...] Aczél György a pártközpontban erről úgy nyilatkozott, olyan lapot nem lehet engedélyezni, amelyik minden számában belepiszkít a szocializmusba.”²⁵ Háborogtam, de be kellett látnom, hogy a rendszer okkal „vetett ki magából”.

Az 1982. október 15-i főszerkesztői értekezlet előkészítésében már nem kellett részt vennem. A Tiszatáj ennek az előzetes munkanyagában is szerepelt, de a szeptemberi számról már egy szó sem esett. A fő hangsúlyt az írószövetségen belüli, a pártvezetés számára nemkívánatos szerveződésekre, az irodalmi társaságok ügyére, valamint az irodalmi lapok kritikai tevékenységére helyezték. Tóth szerint „A folyóirat-hálózat színes és eleven, de a marxizmus zárójelbe tétele, a szövetségi politika félreértelmezése, a nemzeti irodalom egységének állandó reklamálása elfogadhatatlan. Szükség van összeszedettségre és rendre. De rend és szabadság helyett az irodalmi élet szerkesztői szektorát ma rend és szabadosság viszonya jellemzi. Tény: a szerkesztőket az állam nevezte ki, a kötelességeket pedig ti magatok vállaltátok. Vessetek számot azzal, hogy ezeket továbbra is vállaljátok-e, a magatok által kialakított programmal együtt? Ez elsősorban a Mozgó Világra vonatkozik. Hányszor tettük elvtársi-baráti légkörben szóvá a problémákat? Ám minden türelem értelmét veszti, ha intranszigienciákkal találkozunk. Hát, Kulin elvtárs, hogy van az, hogy a SZER [a Szabad Európa Rádió – Cs. M.] felhasználja a lapot, és még honoráriumot se kaptok érte? A magyar állam nem hajlandó támogatni olyasmit, ami keresztezi törekvéseit. Tiszatáj: az irányító szervek felhívták a lap vezetésének figyelmét az ideológiai tévedések számának csökkentésére, eredménytelenül. Csak azért is-magatartás: vannak övezetek, amelyeknek álláspontja ismert [!], de a marxistákkal való együttes szereplésnek még a látszatát is elkerülik. Länrcänjan-ügy: hosszú a háttértörténet. Köteles igenis tudott a konzultált Száraz György-írásról, de a Tiszatáj kiszagolt valamit, és bevette Kötelest, akivel elvileg egyet lehet érteni. Elhatárolódó kivagy-

Illusztráció A Nap lánya című, északi népek meséit tartalmazó kötethez

ságból tudatosan meglőtték a párt és az állam által támogatott véleményt: csak azért is.”²⁶

Az új fősztályon 1982 végéig dolgoztam, addig kellett új állást találnom. Rátki András fősztályvezető már nem adott érdemi munkát. Olykor vitába szálltunk egymással, például Csoóri kitüntetéséről, aki szerinte is „tehetséges költő és szociográfus [.] abba az írói kategóriába tartozik, amit a kialakult társadalmi gyakorlat »Kossuth-díjas szintnek« tekint. Ennek ellenére politikai magatartása, műveiben is megfogalmazódó világnézete, társadalomszemlélete olyan mértékű illojalitást fejez ki, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni a legmagasabb művészi elismerés – politikai döntés – mérlegeléskor. A Kossuth-díj odaítélése súlyos értelmezési zavart okozna a hazai politikai közvéleményben.”²⁷ Utolsó irományom stílszerűen egy „előzetes” igazolójelentés-féle volt a győri Műhelyről. Gecsényi Lajos főszerkesztőtől utóbb megtudtam, „kint volt náluk a rendőrség a szerkesztőségben, Pomogáts Bélának az 1983. januári számban megjelent transzszilvanizmus-tanulmánya miatt.”²⁸ Irodalmi pandúrkodásom rövidre szabott ideje ezzel véget ért, megint betyár lettem, fedélzetközi utas, lézengő ritter, erdélyi magánzó. Majdnem hat évre tartós „depóba” kerültem, ahonnan 1988 őszén Pozsgay Imre segítségével szabadulhattam.

26 CSAPODY Miklós *kézírtásos feljegyzése*, Budapest, 1982. okt. 15.

27 RÁTKI András: *Feljegyzés*, Budapest, 1982. dec. 8. Gépirat-másolat.

28 CSAPODY Miklós *levele Ilia Mihályhoz*, Budapest, 1983. febr. 23.

– Pomogáts Béla írása: *Az erdélyi gondolat. Kisebbségi helyzet, kisebbségi ideológia*, Műhely, 1983/1., 3–15.

25 Bécsi Napló, 1982. dec. 1.